

**RANG IFODALOVCHI KOMPONENTGA EGA FRAZEOLOGIK
BIRLIKLAR INGLIZ XALQINING O'ZLIKNI ANGLASHINI AKS
ETTIRISH VOSITASI SIFATIDA**

Kubayeva Gulnoza

Samarqand tumani 8-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ingliz tilida 15 mingdan ortiq frazeologik birlik mavjud bo'lib, ular maxsus lug'atlarda mavzular bo'yicha tasniflangan. Shulardan biri — rang ifodalovchi komponentga ega frazeologik birliklar — bizning ushbu ishimiz mavzusi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Frazeologik birliklar, konsept, rang idroki, ramziylik

Kirish. Frazeologik birliklar har bir tilning boyligi va milliy xususiyatini ifodalovchi muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, rang komponentiga ega bo'lgan frazeologizmlar xalqning dunyoqarashi, milliy o'ziga xosligi va madaniyatini aks ettiradi. Rang obrazlari nafaqat predmetlarning tashqi ko'rinishini, balki insonning hissiyotlari, ruhiy holati, xarakter xususiyatlari va ijtimoiy munosabatlarini ham ifodalaydi. Shu bois rang nomlari ishtirokidagi frazeologik birliklarni o'rganish ingliz xalqining til va madaniyatini chuqurroq anglashda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, frazeologik birliklarni o'rganish chet tilini o'zlashtirish jarayonida zarur bo'lgan bo'g'in hisoblanadi. Chunki ularning qo'llanishi qo'shimcha so'zlardan foydalanish zaruratini bartaraf etadi, nutqni yanada yorqin va obrazli qiladi hamda o'rganilayotgan til mamlakatining milliy madaniyatini tushunishga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, tilimizda ranglarning qo'llanilishi mavzusi ilgari ham bir qator olimlarning ilmiy ishlarida ko'tarilgan. Jumladan, V.V. Krasnix (Etnopsixolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik, 2001), R.V. Alimpieva (Adam Mitskevichning badiiy matnlarida va ularning ruscha tarjimalarida antropotsentriklikni ifodalash vositasi sifatida rang obrazlari, 2005), A.P. Vasilevich (Rang nomlari etimologiyasi milliy-madaniy ong oynasi sifatida, 2007), T.I. Vendina (So'z yasash kontekstida rangning semantiko-ramziy paradigmasi, 2000) hamda R.M. Frumkina (Rang, ma'no, o'xshashlik, 1984) tomonidan o'rganilgan. Biroq mazkur mavzuga oid

ishlarning xilma-xilligiga qaramay, masalaning ko'plab jihatlari hanuz to'liq ochib berilmaganligi bois, uni o'rganish dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ingliz tilida 15 mingdan ortiq frazeologik birlik mavjud bo'lib, ular maxsus lug'atlarda mavzular bo'yicha tasniflangan. Shulardan biri — rang ifodalovchi komponentga ega frazeologik birliklar — bizning ushbu ishimiz mavzusi hisoblanadi.

Tadqiqot jarayonida rang ifodalovchi komponentga ega 208 frazeologik birlik tahlil qilindi. Ushbu guruhga quyidagi konseptlarni o'z ichiga olgan leksik birliklar kiritildi: *black, blue, red, white, brown, green, grey, pink, purple, yellow*.

Mazkur frazeologik birliklarning qo'llanish chastotasini ingliz adabiyotining uch mutlaqo turli janriga mansub asarlarda ko'rib chiqamiz: Sharlotta Brontening "O'qituvchi" (1857) romani, Artur Konan Doylning "To'rtlar belgisi" (1890) detektivi va Jerom Klapka Jeromning "Qayiqda uch kishi (itdan tashqari)" (1889) komediyasi. Ushbu asarlar tanlandi, chunki ularning barchasi bir davrda — romantizm adabiy yo'nalishining realizmga o'tish jarayonida (XIX asr) yaratilgan. Uchala asar ham ingliz tilini o'rganishda klassik va dasturiy ahamiyatga ega. Eng muhim tanlov mezonini esa ularning turli janrlarga mansubligidir. Bu bizga ingliz adabiyotida "rangli" ifodalarning qo'llanish chastotasi haqida eng aniq xulosaga kelish imkonini berdi.

Rang komponentli frazeologizmlar tahlili

Arthur Conan Doylning *The Sign of Four* asarida "black" (qora) rang komponentli to'qqizta frazeologik birlik uchraydi. Charlotte Brontening *The Teacher* romanida ular beshta, Jerome K. Jeromening *Three Men in a Boat* komediyasida esa atigi ikkita "qora" ifoda qayd etilgan. Qora rang asosan yovuzlik, qayg'u va baxtsizlik ramzi sifatida qo'llanadi. Ushbu turkumdagi birliklar ko'proq salbiy hissiy holatlarni ifodalaydi, masalan: *fits of the blackest depression, as black as thunder (The Sign of Four)*, yoki tashqi ko'rinish tasvirida: *raven-black hair, flash in his black eye (The Teacher), the black gentleman (Three Men in a Boat)*.

Qizil rang (red) ham keng talqin qilinadi. *The Sign of Four* asarida u to'rt marta, *Three Men in a Boat* da uch marta, *The Teacher* da esa ikki marta uchraydi. Bu rang odatda his-tuyg'ularni ifodalashda ishlatiladi: *roars himself red in the face, it was a red light (The Sign of Four), he laughed until his ears were quite red (Three Men in a Boat)*, shuningdek tashqi qiyofani tasvirlashda ham: *her hair was red – quite red (The Teacher)*.

Oq rang (white) uchinchi o'rinda turadi. Conan Doylening romanida yettita, Bronte asarida ikkita oq rangli frazeologizm uchraydi. Jerome K. Jerome asarida esa bunday birliklar qayd etilmagan. Oq rang bir tomondan poklik va beg'uborlikni anglatadi, boshqa tomondan esa salbiy sifatlarni ham ifodalaydi: *white feather in the side (The Sign of Four)*. Shuningdek, u ko'pincha rangi o'chgan, oqarib ketgan holatni bildiradi: *her face grew white to the lips, Morstan had turned deadly white*. Tashqi ko'rinish ta'rifida ham ko'plab misollar uchraydi: *a heap of white hair (The Sign of Four)*, *white necks, carmine lips (The Teacher)*.

Kulrang (grey) neytral ma'no kasb etadi. *The Sign of Four* da uchta, *The Teacher* da esa ikkita "kulrang" ifoda qayd etilgan. Ular asosan qarilik va sochlarning oqarishini ifodalaydi: *overhung by long grey side-whiskers, curly hair was thickly shot with grey*.

Moviy (blue) rang esa ko'pincha g'am-g'ussa bilan bog'lanadi. Qadimda u ayrim xalqlarda motam ramzi hisoblangan. *The Teacher* asarida: *softened by a mild melancholy blue eye, I saw it all blue* misollari uchraydi. U barqarorlik va yuksaklikni ham bildiradi. *Three Men in a Boat* da bitta "blue" ifoda qayd etilgan, *The Sign of Four* da esa uchramaydi.

Yashil (green) va jigarrang (brown) birliklar kamroq uchraydi. Jigarrang odatda tushkunlik va salbiy kayfiyatni ifodalaydi: *rain-drops falling on its brown and sluggish waters (The Sign of Four)*. Yashil rang esa tabiat va yangilanish bilan bog'liq: *George suggested meat, tomatoes and green stuff (Three Men in a Boat)*.

Sariq rang (yellow) ko'pincha sustlik va qo'rqqoqlik ramzi: *Madame Pelet was meagre and yellow (The Teacher)*, ba'zan predmetlarni ta'riflashda: *make after that launch with the yellow light (The Sign of Four)*.

Binafsha (purple) rang kamdan-kam uchraydi, u go'zallik va ulug'vorlikni bildiradi: *I saw the purple light of love (The Teacher)*.

Pushti (pink) rang esa asarlarda qayd etilmagan, ammo ingliz tilida u ijobiy his-tuyg'ularni yoki mukammallikni bildiradi: *be in the pink, the pink of perfection*.

Umuman olganda, rang komponentli frazeologizmlar ingliz xalqining dunyoqarashida alohida ramziy ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalariga ko'ra, eng ko'p qo'llanganlari "black" (53 ta) va "blue" (42 ta) rangli birliklardir. Qizil (26 ta), oq va yashil rangli birliklar o'rtacha darajada ishlatilgan. Sariq, kulrang va jigarrang rangli ifodalar esa kamroq uchraydi (taxminan 10 tadan). Bu esa inson ongida ba'zi ranglar ustunroq qabul qilinishini ko'rsatadi.

Qora rang ko'proq salbiy mazmunga ega bo'lsa, moviy rang g'amginlik va osoyishtalikni birlashtiradi. Bu esa insoniyatning yomon voqealarni yaxshi voqealardan ko'ra kuchliroq eslab qolish xususiyati bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Rang komponentli frazeologik birliklarning tematik tasnifi

Frazeologik birliklarning ma'nolari hisobga olinib, rang nomli komponentga ega bo'lgan birliklar quyidagi tematik guruhlariga ajratildi:

Inson hayoti bilan bog'liq sohalar (38%) – bunday frazeologizmlar shaxsning psixologik holati, kayfiyati va his-tuyg'ularini ifodalaydi (*be in the pink, black-affronted, be green with envy*), tashqi qiyofasini tasvirlaydi (*be red as a beetroot, black as a raven*), ma'lum bir ijtimoiy guruhni bildiradi (*men in blue*), yoki xarakter xususiyatlarini ko'rsatadi (*white feather, yellow-livered*).

Harakat va xatti-harakatlarni bildiruvchi birliklar (14%): *to paint town red, to sing the black psalm*.

Mavhum tushunchalarni bildiruvchi frazeologizmlar (12%): *a white lie, red alert*.

Harakat asosida xususiyatni ko'rsatuvchi birliklar (7,3%): *till all is blue, yellow-bellied*.

Oziq-ovqat va idishlarni ifodalovchi birliklar (5,7%): *brown sugar, blue plate*.

Joy nomlarini bildiruvchi frazeologizmlar (5%): *a green-belt area, a black hole, white Africa, blue earth*.

Kuchli rang xususiyatini ta'riflovchi birliklar (4,8%): *as red as a cherry, white as the driven snow, as black as night*.

Vaqt bilan bog'liq ifodalar (4%): *the blackest day of the life, a red letter day*.

Daromad va iqtisodiy tushunchalarni bildiruvchi birliklar (3%): *green stuff, black money, grey market*.

Aniq predmetlarni bildiruvchi frazeologizmlar (2,2%): *a black flag, a green glass, a white elephant, black diamond*.

Boshqa turkumga kiruvchi birliklar (4%): *white magic, a blue, a purple heart, black Maria*.

Mazkur tasnif asosida shuni aytish mumkinki, rang komponentiga ega frazeologizmlarning yarmidan ko'pi bevosita inson bilan bog'liq bo'lib, uning hayotining turli jihatlarini aks ettiradi.

Adabiy asarlar hamda lug'at korpusi asosida o'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida eng ko'p uchraydiganlari "qorong'i" ohangdagi frazeologizmlardir. Shu bilan birga, "yorqin" ranglar bilan bog'liq ifodalar ko'pincha salbiy ma'no kasb etadi. Inglizlarning dunyoqarashida eng ko'p uchraydigan rang — qora bo'lib, u yovuzlik, noxushlik va baxtsizlik ramzi sifatida qabul qilinadi.

Ingliz xalqining milliy xarakterida o'zini tuta bilish eng katta fazilat hisoblanadi. Bolaligidan odamlar o'z his-tuyg'ularini oshkor etmaslikka, boshqalarni ranjitmaslik uchun o'zini nazorat qilishga o'rgatiladi. Shuning uchun inglizlar ko'pincha hissiyotlarini yashiradilar va tashqi tomondan vazmin ko'rinishga intiladilar. Bu xususiyat ularning hayot tarzida ham aks etadi: ob-havoning doimiy bulutli va yomg'irli bo'lishi, kiyimlarda to'q ranglarning ustunligi, binolarning kulrang ko'rinishi va, albatta, tildagi rang ifodalarida.

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida ingliz tilidagi rang komponentli frazeologik birliklarning keng qamrovli va mazmun jihatdan xilma-xilligi aniqlanadi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, rang ifodalari nafaqat tashqi ko'rinish va predmetlarni tasvirlashda, balki insonning hissiy holati, xarakter xususiyatlari, ijtimoiy hayotdagi o'rni va madaniy qadriyatlarini ifodalashda ham faol qo'llaniladi.

Umuman olganda, rang obrazlari ingliz xalqining madaniy o'ziga xosligini, mentalitetini va dunyoqarashini ochib beruvchi muhim lingvokulturologik vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bois rang komponentli frazeologik birliklarni o'rganish ingliz tilini mukammal egallash va milliy madaniyatni chuqur anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Collins Cobuild Idioms Dictionary. London: Harper Collins Publishers Ltd., 1997. – 501 p.
2. Oxford Idioms Dictionary for Learners of English / edited by Dilys Parkinson, Ben Francis. – Oxford:Oxford University Press, 2009.
3. Виноградов, В. В. Лексикология и лексикография: избранные труды / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 312с.
4. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М.: Рус. яз., 1984. – 942 с.

5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. М., 1967 – 381с.

6. Петренко В.Ф., Кучеренко В.В. Взаимосвязь эмоций и цвета. — Вестн. Моск. ун-та —1988. — №3 –70-78 с.

7. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: Иностранная литература, 1956 – 212с.

8. Сухарев В.А. Психология народов и наций / В.А.Сухарев, М.В.Сухарев. - Д.: Сталкер, 1997. — 400 с.